

בדין שומע כעונה בקידוש

האם אשכנזי העושה קידוש על יין הכשר לדעת הרמ"א מוציא חובה ספרדי?

הרב קלמן מאיר בר שליט"א

שאלה

הנה לדעת כף החיים נחלקו מרן המחבר בסימן ר"ד סעיף ה' והרמ"א מהו שיעור מזיגת יין במים, שלדעת המחבר צריך שיהיה רוב יין, ולדעת הרמ"א סגי בשישית יין כנגד מים¹. ונסתפקתי מה יהיה אם אשכנזי הנוהג כדעת רמ"א יכול להוציא ספרדי ידי חובת קידוש, שהרי לדידו הוא מקדש על המים.

וכמו-כן, יש להסתפק, דהנה נחלקו גדולי הפוסקים בשעור המים במיץ ענבים שכן דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל במנחת שלמה ח"א סימן ד', ודעת הגרי"ש אלישיב שליט"א (הובא בספר יוזאת הברכה פרק י"ב) שכל מחלוקת המחבר והרמ"א הוא רק ביין, אבל במיץ ענבים אין לערבב בו מים (ורק מעט מים כו"ע מודו דאין חשש בזה כלל). אך דעת הרבה פוסקים וכן כתב ב"מנחת יצחק" חלק ח' סימן י"ד שאף במיץ ענבים אפשר להוסיף בו מים כל שהמיץ ענבים מהווה רוב נגד המים.

ולפי זה יש להסתפק אדם העושה קידוש על מיץ ענבים שכשר לדעת ה"מנחת יצחק" (וכך עשויים כל המיץ ענבים בהכשר הבד"צ העדה החרדית) האם מוציא ידי חובה ידי קידוש את מי שנוהג כדעת הגרש"ז זצ"ל ודעת הגרי"ש אלישיב, שהרי לדעתם אין ראוי לברך על מיץ זה בורא פרי הגפן.

תשובה

הנה לכאורה היה אפשר לומר דיוציא ידי חובה, דאע"פ דאין זה יין עבור הספרדי, אך לא גרע מחמר מדינה.

אך זה אינו דהנה בליל שבת אי שרי לעשות על חמר מדינה הדבר שנוי במחלוקת הראשונים, שדעת הרמב"ם פרק כ"ט מהלכות שבת הלכה י"ז שאין מקדשין על חמר מדינה, וכן דעת הרי"צ גיאת. אמנם דעת הרא"ש בפסקיו ערבי פסחים סימן י"ז שיכול לקדש על שכר, אך כתב "מכל מקום יותר טוב לקדש על הפת".

¹ הנה כתב מרן השו"ע סימן ר"ד סעיף ה': "שמרי יין נתן בהם מים, אם נתן שלשה מדות מים ומצא ארבע הווה ליה כ"ן מזוג ומברך בורא פרי הגפן... והיינו ביינות שלהם שהיו חזקים, אבל יינות שלנו שאינם חזקים כ"כ, אפילו רמא תלתא ואתי ארבע אינו מברך בורא פרי הגפן, ונראה שמשערים בשיעור שמוזגים היין באותו מקום, וכתב הרמ"א ובלבד שלא יהא היין אחד מששה במים, כי אז ודאי בטל. וא"כ נחלקו המחבר והרמ"א בשעור היין לדעת המחבר אפילו רמא תלתא ואתי ארבע אינו מברך בורא פרי הגפן ביינות שלנו, ולדעת הרמ"א עד חמשה חלקים מים נגד חלק יין כשר.

אמנם דעת המשנה ברורה שם סק"א וסק"א דהמחבר והרמ"א לא חולקים, אלא המחבר מייירי בשמרי יין, ולכן אפילו רמא תלתא ואתי ארבעה אינו מברך בורא פרי הגפן, ביינות שלנו, והרמ"א איירי ביין ממש, שבה אפילו ביינות שלנו עד חמשה חלקים מים נגד חלק אחד יין מברך בורא פרי הגפן, כל שטעמו טעם יין. אך דעת ה"כף החיים" סק"א דהרמ"א חולק על המחבר, ולדבריו המחבר סובר שגם ביין גופא אם עירב ג' חלקים מים נגד חלק אחד יין אינו מברך בופה"ג, ולדבריו בזמננו שהיינות אינם חזקים יש להקפיד שלא לערב מים יותר מרוב נגד היין. וכ"כ בשו"ת אור לציון חלק ב' פרק כ' אות י"ח, וכן כתב בשו"ת חזון עובדיה ח"א מהדו"ב סימן ו' אות ב' עפ"י הרבה פוסקים ספרדים.

ומרן המחבר בסימן ער"ב לא הכריע בזה להלכה וכתב שם המשנה ברורה ס"ק כ"ז "ולדינא יש ליהרר שלא לקדש בלילה על שום משקה חוץ מן היין או פת". ומעתה לא יוכל לצאת ידי חובה אי לא הוי עבורו יין.

שוב נסתפקתי אם מיץ ענבים חשיב כלל כחמר מדינה דהא לא נוהגים לשתותו כלל חוץ מלצרכי מצוה.

ומעתה נותר לנו לברר דמהו הדין דבעינן קידוש על הכוס, האם הוא דין שמלבד אמירת נוסח הקידוש בעינן תנאי נוסף שתהא כוס יין, או דדין על הכוס אינו תנאי נוסף, אלא דבעינן ברכה חשובה, וברכה חשובה היא ברכה הנאמרת על הכוס ולצורך כך נכנס לסוגיית דשומע כעונה.

שומע כעונה

הנה בדינא דשומע כעונה ילפינן בגמרא בסוכה:

"אמר רבי שמעון בן פזי, אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: מנין לשומע כעונה – דכתיב 'כל דברי הספר אשר קרא יאשיהו, וכי יאשיהו קראן? והלא שפן קראן', דכתיב ויקראהו שפן לפני המלך, אלא מכאן לשומע כעונה"².

והנה רש"י כתב שם בסוכה:

"וכן למתפללין בציבור ושליח ציבור אומר קדושה או יהא שמיה רבה, ישתקו בתפילתן וישמעו בכוונה והרי הן כעונין, וכשיגמור הקדושה יחזרו לתפילתן, וכן יסד רב יהודאי גאון בעל הלכות גדולות"³.

והיינו, דס"ל לרש"י דשומע כעונה לא הוי הפסק בתפילה, ואע"ג דחשיב כעונה בפיו לקדיש וקדושה, מ"מ גבי הפסק בתפילה לא חשיבנן לשמיעה כענייה שיהיה הפסק. אולם בברכות הביאו התוס' את דברי רש"י וכתבו על זה דר"ת ור"י פליגי על רש"י וס"ל דהעומד בתפילה אינו רשאי לצאת לעניית הקדושה בשומע כעונה.

"דאדרבה אי שומע כעונה הוי הפסקה אם שותק, ומ"מ נהגו העם לשתוק ולשמוע, וגדול המנהג"⁴. ובביאור מחלוקתם נחלקו הראשונים. דרבינו יונה בברכות שם, ובריטב"א ביארו דכו"ע מודים דכיון דשומע כעונה, א"כ צריך להחשב שיהיה כהפסק, ולא נחלק רש"י אלא גבי קדיש וקדושה דרש"י ס"ל דכיון דהוי שבחו של מקום חשוב מענין התפילה ולא הוי הפסק.

אולם בדברי הרשב"א והבית יוסף מבואר. דפליגי רש"י ותוס' בעיקר הדין דשומע כעונה אם שייך לדונו כהפסק⁵.

ורבותינו האחרונים (הצ"ח האליה רבה ועוד) ביארו את מחלוקת רש"י ור"ת ור"ת דנחלקו בגדר שומע כעונה.

² סוכה דף ל"ח ע"ב.

³ רש"י שם ד"ה הוא אומר ברוך.

⁴ תוס' ברכות דף כ"א ע"ב ד"ה עד שלא יגיע.

⁵ ראה בית יוסף בסימן כה שהביא דברי הרשב"א בתשובה חלק ה' סימן י"ג שמותר להפסיק בין תפילין של יד לשל ראש כדי לענות קדיש וקדושה, וכתב שם הרשב"א דגם אם לא יפסק בהו, יצטרך לחזור ולברך על של ראש, דשומע הוא כעונה והוי הפסק, ובכ"י שם כתב דזה על דעת האומרים, שאם עומד בתפילה ושומע קדיש אינו שותק, אבל לדין דנקטינן כדברי האומרים דשותק ושומע כמו שיתבאר בס' ק"ד ה"ז גבי תפילין שותק ושומע לעניית קדיש ולא הוי הפסק. ולפי רבינו יונה והריטב"א הרי רש"י רק דיבר בתפילה דשמיעת קדיש וקדושה הוי שבחו של מקום, אבל גבי שאר דברים כו"ע מודה דחשיבי שמיעתו הפסק.

דרש"י ודעימיה סבירא להו בגדר שומע כעונה דיוצא השומע ידי חובה בדיבור חבירו המתייחס אליו, ולכן שומע כעונה הוא רק לעניין לצאת ידי חובת עניה, אבל לעניין שיחשב הפסק לא הוי כעונה, שהרי אין לשמיעתו תורת דיבור.

אולם ר"י ור"ת ס"ל בגדר שומע כעונה דהשמיעה הוי מין מסוגי הדיבור, והשומע הרי הוא כמברך בעצמו, ולכן הוי השמיעה כדיבור לענין הפסק בתפילה.

והצ"ח כתב לדון במי שמסופק על ברכה אם בירכה אם לאו, אם רשאי לשמוע הברכה מחברו, ולכוון להיות שומע כעונה, וכתב הצ"ח דספק זה תלי במחלוקתם דרש"י ור"י ור"ת הנ"ל:

"והנה לפי דברי ר"ת ור"י אינו רשאי דשמא כבר יצא, ומעתה שהוא שומע

להיות כעונה הרי הוא כמברך לבטלה... אך כיון שהתוס' עצמם הכריעו

שגדול המנהג, אי"כ שפיר דמי לעשות כן"⁶.

הרי שתלה הצ"ח ספקו במחלוקת רש"י ור"י ור"ת, דאליבא דר"י ור"ת דס"ל דשומע כעונה הוי הפסק בתפילה, כלומר דהוי כמוציא בשפתיו, וא"כ ה"ה דהוי כמברך ממש והוה ברכה לבטלה.

אמנם לפי רש"י דשומע כעונה לא הוי הפסק בתפילה, דכיוון דיוצא בדיבור חבירו אי"כ ה"ה דרשאי לצאת הברכה מחבירו בשומע כעונה.

ובאליה רבה כתב דבמחלוקת רש"י ור"י ור"ת, היא תליא אי ערום שרי ליה לצאת בשומע כעונה⁷.

דאליבא דר"י ור"ת דהוי כדבור ממש. אי"כ ה"ה נמי גבי ערום נאסר בשומר כעונה, אולם אליבא

דרש"י דחשיב כנפיק בברכת חבירו ה"ה נמי גבי ערום דשרי ליה לצאת בשומע כעונה.

בפלוגת החזון-איש והבית הלוי גבי ברכת כהנים

הנה הבית הלוי בספרו על התורה הביא למה שאמר חכם אחד בברכות כהנים, דכהן אחד יכול לומר ברכת כהנים, ושאר הכהנים ישמעו ויצאו מדין שומע כעונה וכתב בעל ה"בית הלוי":

"אמנם עיקר הדבר לא נהירא כלל, דשומע כעונה שייך רק בדבר דאין צריך

בו אלא אמירה לחודא, אבל ברכת כהנים דצריך קול רם כאדם האומר

לחבירו, וכמו דנפקא לן בסוטה דף לח מקרא דאמור להם, ובזה לא שייך

שומע כעונה דהרי ענייתו של הכהן השומע הרי אינו נשמע להעם השומעים,

ולא עדיף הך כהן השומע מאם היה אומר מפורש בפה רק בלחש דלא יצא"⁸.

היינו דס"ל לבית הלוי דגדר שומע כעונה הוה כאילו הוא מדבר וכו"י ור"ת הנ"ל. וא"כ היכא

שיש תנאים נוספים בדיבור וכגון בברכת כהנים דבעין קול רם, ודיבור השומע כעונה אינו בקול

רם, ולכך לא יוצא ידי חובה.

⁶ צ"ח ברכות דף כא ע"ב ד"ה בא"ד ור"י ור"ת.

⁷ עיין באליה רבה או"ח סימן ע"ה סק"ז דכתב דהתבואות שור והמג"א ס"ל דאע"ג ערום מותר בהרהור מ"מ בשומע כעונה הוא נאסר, כיון דגדר שומע כעונה היא כדיבור, ומסיק האליה רבה דאחר דפסק השו"ע סי' ק"ד ס"ז דשומע כעונה לא הוי הפסק התפילה ה"ה נמי גבי ערום כן קיי"ל דשרי ליה לצאת בשומע כעונה.

וראה בתשובות האלף לך שלמה להגר"ש קלוגר או"ח סימן לה שדן גבי ברכות התורה אליבא דהסוברים דמהרהר בד"ת אין צריך לברך, אי שומע דברי תורה צריך לברך מדין שומע כעונה, וכתב על זה דתליא בפליגת רש"י ור"י ור"ת הנ"ל.

⁸ בית הלוי על התורה סוף קונטרס על חנוכה. שם הביא את דברי החכם הוא הרב בצלאל הכהן מוילנא ז"ל, שהביא בספרו ראשית בכורים (סוף סימן ד') דמנהג ק"ק טריעסט באיטליא שכהן אחד לבד מברך לעם בקול, ושאר הכהנים שעולין עמו יוצאים בזה ע"י שומע כעונה וכתב שם וז"ל "וכשהייתי שמה בחודש אלול שנת בברכ"ה לפ"ק והתפללתי בש"ק פרשת שופטים בבכהכ"ס ספרדים שם, כבדוני אז בעז"ה להיות הכהן המברך כל ברכת כהנים לבדי בקול, וכל הכהנים שבכהכ"ס שעלה עימי יחד שתקו אז ושמעו ממני לבד.

אמנם החזון-איש כתב דאין גדר שומע כעונה דהשמיעה היא מין ממיני הדיבור, אלא עניינו הוא דיצא השומע ידי חובה בדיבור חבירו. דברכת חבירו מתייחס אף אליו, והרי דיבור חבירו הווה ליה בקול רם, וכדעת רש"י.⁹

והנה החזון-איש הקשה בדבריו מספר קושיות, ואחת מקושיותיו היא מקידוש דבעינן שיאמר קידוש על הכוס, דהיאך מתקיים דין קידוש על הכוס לפי דברי בית הלוי דחשיב דכל אחד מדבר והרי אין דיבור על הכוס. ועיי"ש בשאר קושיותיו.

והקשה החזון-איש דהרי בפסחים צט ע"ב נסתפקו התוס' אם בעינן בקידוש שיהא כוס לפני כל אחד מהשומעים או דמהני לצאת בכוס שביד המברך, ולהלכה קיי"ל דמהני להשומעים כוס שביד המברך, ולפי דברי הבית הלוי שהשומע הוא כמקדש בעצמו הא ליכא גביה כוס. אך לדברי החזון-איש אתי שפיר דהשומע יוצא ידי חובה בדיבור החבירו המשמיע, והוא הרי אומר על הכוס, וליכא למימר דלפי הבית הלוי הוא יוצא בכוס שביד חבירו, דכתב החזון-איש שם: "והיינו טעמא או שאין יכול לצאת כשהכוס ביד חבירו או שאין שניים מברכים על כוס אחד, וכן משמע בשו"ת רעק"א סי' ז'¹⁰.

כלומר שכוס שביד חבירו אין מהני לאדם עצמו, וכתב דכך משמע בשו"ת רעק"א, וכוונתו לדברי הרעק"א בתשובה ז', שהביא לדברי המגן אברהם בסימן קצ"ג סק"ב שכתב גבי קידוש, שאשה שאינה מבינה לשון הקודש, אינה יוצאת ידי חובה קידוש בשמיעה, ונכון שתאמר מילה במילה עם המקדש. והרעק"א שם הקשה על דברי המגן אברהם הנ"ל "דאם תהא יוצאת בקידוש של עצמה, שוב ליכא גבה קידוש על היין"¹¹, כלומר כיון שאינה מחזקת כוס של עצמה.

ומבואר בדברי הרעק"א הנ"ל דלא מהני לקדש על כוס שביד חבירו אפילו בדיעבד.

אמנם הברכי יוסף סימן רצ"ה כתב שיצא בדיעבד, וכן דעת החכם צבי סימן קס"ח.

אך לדעת החזון-איש אינו יוצא אפי' בדיעבד, ואף שכתב הט"ז בסימן רע"א, דבדיעבד סגי לדין קידוש על הכוס, אף בין המונח על השולחן, דאחיזת הכוס בידו אינו מעכב בדיעבד, צריך לומר לדעת החזון-איש והרעק"א, דהוא משום דמונח על השולחן אזי סגי בדיעבד, אבל כשהכוס ביד חבירו מגרע גרע.

ולכן צריך לומר דפליגי ה"חזון איש" והבית הלוי בדין מדוע צריך קידוש על הכוס וכפי שנבאר.

מדוע בעינן קידוש על הכוס?

וצריך לדון בעיקר הדין דקידוש על הכוס. האם זה דין שמלבד עצם דיבור הקידוש נתווסף נמי דין שיהא על הכוס. או דהוא דין בהברכה, דמה שצריך על היין כדי שיהיה ברכה חשובה צריך שיהיה על הכוס. דברכה שנאמרת על הכוס הווה ברכה חשובה. ואפשר לבאר דבזה פליגי דהחזון איש ס"ל דדין על הכוס, הוא דין נוסף דמלבד דיבור, בעינן שיהא על הכוס, ולכך שפיר הקשה אבית הלוי, דדיבור השומע חסר הכוס.

אמנם הבית הלוי ס"ל דדין על הכוס דנאמר בקידוש, הוא רק דבעינן ברכה חשובה שהיא ברכה הנאמר על הכוס, וא"כ כיון דהמברך על הכוס אמר ברכה חשובה – דהרי אצלו הוא מקדש על היין, א"כ שפיר יוצא השומע ידי חובה, דהא הוא שמע ברכה חשובה.

⁹ חזון איש אורח חיים סימן כ"ט סק"ג, ועיין עוד במשיב דבר להנצי"ב חלק א' סימן מ"ז מה שכתב לגבי ברכת כהנים, וראה בשו"ע הרב סימן ר"ג ס"ו שכתב שהגדר בשומע כעונה הוא ש"המברך הוא עיקר שהוא נעשה שליח לכולם להוציאם ידי חובה, וכולם מקיימים מצות הברכה על ידו".

¹⁰ חזון-איש שם.

¹¹ שו"ת רעק"א סימן ז', ויעויין בביאור הלכה סימן רע"א ד"ה דאיתקש שכתב להוכיח כן מדברי הרעק"א הנ"ל.

והנה הברכי יוסף הביא בסימן רע"ב סעיף ח' מחלוקת במי שאין לו פת ויין לקדש עליו והוא התפלל ערבית, האם יאמר ברכת הקידוש שלא על הכוס, והביא דעת הפר"ח דעיקר ברכת הקידוש על יין ואם אין לו יין לא יקדש כלל. אמנם הברכי יוסף הביא שם דעת החולקים דס"ל דצריך לומר בכה"ג ברכת הקידוש אף בלא יין יעו"ש.

והנראה דתליא בהא פלוגתא דאמרינן, דנחלקו החזון-איש והבית הלוי, דמהו הדין דבעינן יין, דאי נימא דחז"ל עשו תנאי נוסף דבעינן יין, א"כ אי אין לו יין, לא יעשה קידוש וכדכתב הפר"ח. אך אי נימא כמו דביארנו בדעת הבית הלוי, דמה דבעינן יין הוא כדי שתהיה ברכה חשובה, א"כ ודאי דאי אין לו יין יעשה את הקידוש כפי יכולתו וללא יין וכדעת החולקים שהביא הברכי יוסף הנ"ל.

ומעתה נהדר לדין בשאלה שפתחנו, אי אשכנזי עושה קידוש על יין הכשר לדעת הרמ"א, אי יכול להוציא ידי חובה ספרדי שהרי עברו אין זה יין, וכן נמי הסתפקנו אי יכול להוציא מי שמקדש על מיץ ענבים הכשר לדעת ה"מנחת יצחק" ששיעורו הוא כשיעור היין, את מי שמקפיד כדעת ה"מנחת שלמה" והגרי"ש אלישיב שליט"א המצריכים מיץ ענבים בטהרתו.

אמנם לפי דביארנו יהיה תליא בזה, דמדוע צריך יין בקידוש, וכדנחלקו החזון"א והבית הלוי, דאי נימא דחז"ל עשו תקנה שצריך יין, וכדביארנו בדעת החזון"א, א"כ הכא לא יוכל לצאת ידי חובה, דהא לשומע אין זה יין כלל, ונמצא שלדידיה העושה קידוש הוה כעושה על מים ולא יכול להוציא ידי חובה, אך אי נימא דהטעם שעושה על יין, כדי שתהיה ברכה חשובה, א"כ הכא הרי השומע שומע ברכה חשובה, דכיון דלעושה הקידוש הו"ל דין יין, א"כ לדידיה הוה ברכה חשובה וא"כ פשיטא דיוצא ידי חובה, דהא שמע הוא ברכה חשובה.

תבנא לדינא: אי יוצא ידי חובה זה יהיה תליא בפלוגתא בטעם הצריך יין לקידוש וכדביארנו לעיל, דאי בעינן יין לקידוש משום שחז"ל הצריכו יין סוף דבר הרי עבור השומע אינו יין, אך אי הוי משום ברכה חשובה שתאמר על יין הרי כיון דהמשמיע אמר ברכה חשובה שלדידיה יין א"כ יוצא. אלא דאכתי פש לן לברורי דהא המברך צריך לטעם מכוס של קידוש, והיאך יוצא ידי חובה דהרי לשומע לא הוי יין וא"כ לא טעם כלל.

המקדש צריך שיטעם

הנה אמרינן בפסחים:

"המקדש וטעם מלא לוגמא יצא ואם לאו לא יצא"¹².

וכן נפסק בשו"ע סימן קע"א סעיף י"ג.

כלומר דלעשיית קידוש בעינן ב' דברים, שיהא קידוש על הכוס ודבר נוסף מעשה שתיה.

וגבי שמיעת קידוש כבר ביארנו בהרחבה, אי יהני דין שומע כעונה דתליא במהות הדין של קידוש, אך לכאורה צריך שישתה והרי להשומע זה לא הוי יין.

והנה, בעיקר דין טעימת הכוס נחלקו הראשונים והגאונים, אם הוא דין דווקא במקדש, או דמהני לזה דאי אחד מהשומעים יטעם.

דחשב"ם כתב:

"והכי הילכתא והוא שלא טעם אחד מכל המסובין, אבל טעם אחד מהם

יצאו כולן ידי חובתן ואע"פ שלא טעמו"¹³.

¹² פסחים דף קה וכן פסחים דף קז ע"ב.

הרי שדעת הרשב"ם דסגי בטעימת אחד מהשומעין, וכ"כ הרא"ש שם והביאו הטור.

אולם הטור שם וכן השו"ע מיתו לשיטת הגאונים :

"ואם היו המסובין שנים או רבים, ולא טעם המקדש וטעם אחר כמלא

לוגמיו, כתבו הגאונים שלא יצא, אלא אם כן טעם המקדש, וכן כתב בה"ג...

וראו לחוש לדבריהם".

וא"כ נחלקו הרשב"ם והתוס' בהאי דינא דהמקדש צריך שיטעום, אם הוא דין דווקא במקדש, או דסגי לזה טעימת אחד מהשומעים, דהרשב"ם והתוס' ס"ל דמהני טעימת אחד מהשומעין והגאונים ס"ל דלדין טעימת הכוס בעינן שיטעום המקדש עצמו, וצריך ביאור במה מחלוקתם.

והנה נחלקו רבותינו בטעם ד"המברך צריך שיטעום" דבעירובין דף מ' ע"ב איתא דמהני טעימה של אחר ואפי' של ינוקא וביאר שם רש"י :

"דהאי שיטעום דקאמר לאו דווקא קאמר אמברך, דהוא הדין כי שתי

אחרינא, דטעמא משום דגנאי הוא לכוס של ברכה, שלא יהנה אדם ממנו

לאלתר, שתהא ברכת היין דבורא פה"ג שלא לצורך, ומכי טעם ליה אחרינא

שפיר דמי"¹⁴.

מבואר מדברי רש"י הנ"ל, דהסיבה שלא תהא ברכת בורא פרי הגפן לבטלה, לכך צריך לטעום.

וכבר תמה הרש"ש שם דאם כן דהטעם שצריך לשתות הוא כדי שלא תהא הברכה לבטלה, שלא יברך פרי הגפן ולא תהיה ברכתו לבטלה.

וצריך לומר בכוונת רש"י דכוונתו שכשתיקנו חכמים שתהא ברכה על הכוס, כוונתם לברכת בורא פרי הגפן הנאמרת על הכוס.

וכן כתב בשו"ע הרב :

"וי"א שכל דבר הטעון כוס חוץ מקידוש, לא הצריכו לטעום ממנו, אלא

משום שלא יהא גנאי לברכת היין שיאמרו שלא לצורך הוא ברכה זו, ונראית

כברכה לבטלה, אבל באמת הוא לצורך, שכך תיקנו חכמים בכל שירה

הנאמרת על היין שישדרו אותה אצל ברכת היין שהוא עיקר שירה המיוחדת

ליין, לפיכך רשאי לברך ברכת היין, ולהטעים לקטן, אע"פ שלא הגיע לחינוך

ברכות, ואפילו אינו יודע לדבר, שכיון שהטעימה אינה אלא משום גנאי, דיה

בתינוק קטן"¹⁵.

ומעתה לטעם זה אין נפ"מ מי ישתה היין, ואפילו קטן דהא דבעינן לשתות, הוא רק כדי שלא יהא כברכה לבטלה, וכדכתב השו"ע הרב.

אמנם בטעם הגאונים כתב הטור דחלוק דין קידוש מדין ברכות הנאמרות על הכוס :

¹³ רשב"ם שם.

¹⁴ רש"י עירובין דף מ' ע"ב ד"ה ליתיביה לינוקא.

¹⁵ שו"ע הרב סימן ק"צ סעיף ד'. ומבואר בדברי שו"ע הרב דמעיקר הדין לא הוי ברכה לבטלה, כיון שהברכה היא לצורך, כלומר ברכה לבטלה הוי כאשר אין צורך בברכה, אבל אי איכא צורך, אפילו לא לשתיה, שוב לא הוי ברכה לבטלה. וראה באמרי בינה יו"ד סימן רס"ה שכתב: "דודאי משום ברכה לבטלה מעיקרא ליתא, דברכה לבטלה לא הוי אלא לבטלה ממש, ולא כן ברכה זו דניתקן הקידוש או הזמן או ברכת המילה שתהא על כוס שוב הברכה ג"כ שבח לבורא ב"ה, שברא היין לקדש עליו וזה צרכו כמו צורך השתיה ואפשר יותר, ואין בטעימה אלא משום דלא ליהוי גנאי לכוס" עיי"ש.

"כתבו הגאונים שלא יצא א"כ טעם המקדש... והא דמשמע בעירובין בעירובין דסגי בטעימת אחר פירשו הגאונים היינו דווקא בשאר דברים שטעונים כוס, אבל בקידוש לא יצא א"כ טעם המקדש"¹⁶.

כלומר, דבשאר דברים הטעונים כוס, דין שתיית הכוס הוא דין בהכוס משום גנאי, משא"כ גבי קידוש הוא דין שתקנו חכמים דחייבים לשתות ולכן המקדש עצמו צריך לשתות וכ"כ בשו"ע הרב:

"אבל קידוש שבבית, שאדם יוצא בה ידי חובה, י"א שלא די במה שיטעים לתינוק, ולא אפילו שיטעים לגדול, אלא המקדש בעצמו צריך לטעום כמלוא לוגמיו, ואם לאו לא יצא, משום שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, ואמרו חכמים זכרהו על היין כלומר על שתיית היין לכבוד היום, לפיכך המזכירו על היין הוא המקדש שותה ממנו בעצמו, וראוי לחוש לזה לכתחילה כמ"ש בסי' רע"א"¹⁷.

ונראה שסברת הגאונים היא, שהרי ביארנו בשעור על קידוש, שדין קידוש במקום סעודה הוא שיש דין בסעודה שצריך לקדשה. ומשום כך כתב התוס' רי"ד דהיכא שלית ליה סעודה לא מחייב בקידוש, יעו"ש בשעורנו. ולכן בקידוש יש דין שצריך לשתות שכיון שהיא תחילת הסעודה, וע"י השתיה מתחילה כל הסעודה, וכן כתב התור"ד:

"וכן כתב גם המורה בפרדס, דהא דתניא זכור את יום השבת לקדשו, זוכרהו על היין בכניסתו, לאו דווקא יין, אלא ה"ה נמי על הפת יכול לקדש, ואורחא דמילתא נקט יין המשמח אלקים ואנשים, ואין קידוש אלא במה שהוא קובע סעודתו או פת או יין דכתיב וקראת לשבת עונג במקום קריאה שם יהא עונג"¹⁸.

ובזה שונה קידוש מכוס של ברכה, שכן הקידוש מטרתו לקדש את הסעודה, ולכן צריך להתחיל את הסעודה וזה נעשה ע"י שתיית היין, משא"כ בכוס של ברכה, כל השתיה היא כדי שלא יהא נראה כברכה לבטלה.

ומעתה ס"ל לגאונים דבקידוש כיון דהוי דין שתיה, הלכך על המקדש לשתות, משא"כ בשאר כוסות של ברכה הדין שהכוס צריכה שישתו אותה, וא"כ אין נפ"מ מי שותה. ומעתה בין נבין את פסק השו"ע:

"נשפך הכוס קודם שטעם ממנו, יביא כוס אחר ומברך עליו בורא פרי הגפן ואינו צריך לחזור ולקדש"¹⁹.

וצ"ע בדברי המחבר, דמאי מהני מה דמביא כוס אחר, דממ"נ אי אמירת הקידוש חל גם על הכוס השניה, שוב לא צריך לברך בורא פרי הגפן, ואי לא חל על הכוס השניה, א"כ מדוע צריך לשתות את הכוס השניה.

אך לפי דברינו א"ש, דהנה כדי שיתקיים דין קידוש על סעודה, חייב לשתות כוס, שכן שתיקנו חכמים קידוש על הכוס, הכוונה שע"י כך יקדש את הסעודה, שכן כך היתה התקנה שהקידוש יחול על היין, ואגב היין על כל הסעודה, וא"כ כשמביא כוס אחר הרי מתקיים בזה, הדין של קידוש הסעודה, שכן אמירת הקידוש חלה על כל הסעודה.

¹⁶ טור אר"ח סימן רע"א.

¹⁷ שו"ע הרב סימן קי"ד סעיף ד'. ואמנם יש לדון לפי דעת בית הלוי שכל אחד חשיב כמקדש, א"כ צ"ע מ"ש המקדש מהשומעים, הרי גם הם נחשבים כמקדשים, וצריך לומר דגם לשיטת הבית הלוי חלוק המקדש בדיבור ממש ממקדש.

¹⁸ תור"ד דף קו ע"א.

¹⁹ שו"ע רע"א סעיף טו.

אך ברכת בורא פרי הגפן צריך לברך בשנית, שכן ברכת בפה"ג חלה רק על הכוס שלפניו.

טעימת הכוס אצל השומע

מעתה צריכים אנו להבין היאך מתקיים בכלל הדין של טעימת הכוס גבי השומע אי הוא לא טועם. ובשלמא לשיטת הרשב"ם והתוס' הנ"ל דלא בעי שהמקדש עצמו יטעם אלא סגי בטעימת אחד מהשומעים וכדביארנו לעיל בטעמיהם, אתי שפיר דמספיק שאחד יטעם. אולם לפי הטור והשו"ע דמייתו שיטת הגאונים ובעי שדווקא המקדש עצמו יטעם, א"כ היאך יוצא השומע, הא לא טעם.

והנה אליבא דהחזו"א הנ"ל, דהמקדש הוא המוציא והוא הווה כשלוחו א"ש, דהא הוא המקדש והוא השותה והוא מוציא ידיו חובה. אולם אליבא דהבית הלוי דהשומע הוא כמקדש בפני עצמו וכנ"ל. א"כ הא לא שותה כלל, ואליבא דהגאונים הרי המקדש צריך לשתות.

ברם, לפי דביארנו א"ש, דהרי ביארנו דהא דס"ל לגאונים, דהמקדש עצמו צריך לשתות, הוא משום דצריך לשתות דזה הוי קידוש הסעודה, והיין הוי תחילת הסעודה, ומשום כך יש דין שתיה, וא"כ גם לבית הלוי ששומע כעונה חשיב כאילו הוא עצמו מקדש, אך את הסעודה ודאי מקדש המשמיע בקול, ודי לנו בזה אם המקדש עצמו ישתה, אף לדברי בית הלוי.

ומעתה נשוב לדין דידן אי עבור המקדש חשיב יין, ועבור השומע לא חשיב יין, וכנ"ל. והנה לגבי השמיעה אי מוציא אותו אמרנו לעיל דתליא בדין אי צריך יין בדווקא או העיקר שתהיה ברכה חשובה.

אמנם לגבי שתיית היין, לא מיבעיא לשיטת הרשב"ם והתוס' דכל אחד יכול לשתות, וביארנו דהדין דלא יהיה גנאי דודאי אתי-שפיר, אלא אפילו לדעת השו"ע דפסק כגאונים. דהמקדש צריך לשתות א"ש, דכיון דכל דין שתיית המקדש, שיחשב כתחילת הסעודה, וא"כ כיון שלמקדש עצמו יין זה חשיב כיון וכתחילת הסעודה, ודאי שפיר מהני לשתית היין וא"ש.